

Vi läser om romer

av och om romer i Sverige

Om boken

Boken är finansierad av Skolverket och Romska Ungdomsförbundet.

Till boken hör en studielåda som ger användarna möjlighet att prova kläder och smycken, lära om hantverk, lyssna till musik, läsa en romsk saga och andra böcker om romer.

Utöver boken och studielådan finns en interaktiv

hemsida: www.romernashistoria.se som är kopplad till boken och studielådan. Där kan man läsa mer om romerna, prova kläder och besöka en romsk vagn virtuellt. Man kan även lära sig romani chib och ladda ner olika aktiviteter.

Romska Ungdomsförbundet

Box 15024
200 31 Malmö
www.rufs.org

Vi läser om romer

© Romska Ungdomsförbundet 2018

Ursprungligen publicerad i en längre version 2013

Illustration: © Amanda Eriksson

Grafisk form: Malcolm Jacobson

Redaktörer: Erland Kaldaras Nikolizsson,

Kerstin Gidfors och Gunilla Lundgren

Digital version, finns även i tryck med ISBN 978-91-981340-2-5

Förord

Hej alla läsare!

Det romska folket har inget eget ”romskt land”. För länge, länge sedan utvandrade de från norra Indien och i dag bor de i hela världen.

I den här boken kan du läsa om 19 romska kvinnor och män som bor i Sverige. Unga romer har intervjuat sina föräldrar och släktingar om deras liv. Några av de intervjuade är födda här, andra har kommit hit som barn eller som vuxna. Några är med på foton i boken, andra vill vara anonyma.

Längst bak i boken hittar du ett kapitel med fakta om romernas historia, språk och kultur skrivet av docenterna Göran Lindberg och Marianne Liedholm samt Erland Kaldaras Nikolizsson från Romska Ungdomsförbundet.

Vi hoppas att du ska tycka att boken är både intressant och lärorik.

**Redaktörer: Erland Kaldaras Nikolizsson,
Kerstin Gidfors och Gunilla Lundgren**

Romerna lämnar Indien

En gång för länge sedan fanns det en folkgrupp som levde i vad som idag är nordvästra Indien. På sitt eget språk kallade de sig romer, vilket helt enkelt betyder människor. Vi vet inte säkert vad det berodde på men för ungefär 1500 år bestämde romerna sig för att flytta från sina boplatser i Indien. Det var en orolig tid i Indien med olika folkgrupper som kämpade mot varandra och det är möjligt att romerna tvingades iväg. Nu började romerna sin vandring ut i världen som inte är avslutad än idag.

Romerna vandrade bland annat till ett land som förr hette Persien och som nu heter Iran. Därifrån tycks en grupp ha fortsatt sin vandring genom mellanöstern (Irak) och Nordafrika (Egypten, Marocko). En annan grupp vandrade vidare genom det nuvarande

Turkiet och därifrån till Europa över Grekland.

Det var inte alla romer som följde med på färden. En del stannade för gott i de olika länderna medan andra drog vidare. På så sätt uppstod olika romska grupper i olika länder som kom att skilja sig en del från varandra men som ändå hade många traditioner och minnen gemensamma. I grunden talade man samma språk men allt eftersom åren gick uppstod varianter ungefär som de olika nordiska språken (svenska, isländska, norska, danska, färöiska) vilka ju alla härstammar från fornnordiska.

Idag vill romerna i Sverige och i övriga Europa att de ska kallas romer. Detta är inte vad dina föräldrar kallade dem när de växte upp. Då var det vanligt att man sa zigenare om romerna.

Zigenare är ett ord som kommer från grekiskans "atsinganos" och det betydde ursprungligen någon som man ska vara försiktig med och svart. Ordet zigenare har en negativ klang för många romer. Därför vill man kallas rom.

Romerna själva säger om andra människor som inte är romer att dessa är gadje. Detta är ungefär detsamma som att säga att de är främlingar.

En stor svårighet när man skall skriva om romernas historia är att romerna i äldre tider inte själva hade några av sina egna som tecknade ned vad som hände. Det mesta vi vet eller tror oss veta om romernas historia grundar sig därför på dokument som andra än romer har skrivit.

Tidigare trodde historikerna att romerna började utvandra från Indien omkring år 1000. Uppgiften att romerna lämnade Indien redan på 500-talet bygger på en undersökning av arvsmassan hos romer som idag lever på olika platser i världen. Från resultaten i denna undersökning kan man räkna ut när de ursprungliga romerna lämnade Indien och när olika romska grupper sedan har "knoppats av" från det ursprungliga stamträdet.

Romer ute i Europa

I goda tider var förhållandena mellan de bofasta bönderna och de kringdrivande romerna oftast bra. Under sämre tider hamnade romerna lätt i underläge eftersom de sällan hade någon makthavare som ville beskydda dem. Det var då inte ovanligt att det blev rena förföljelser där många romer fick sätta livet till eller fly till säkrare trakter. Det kunde också hända att romerna fångades in och förslavades. Detta skedde i vad som nu är Rumänien och som ännu är ett land med en mycket stor romsk befolkning. Där blev romerna slavar som kunde köpas och säljas av sina herrar. Det kungliga hovet och även de kristna klostren hade slavar. Först år 1864 blev det förbjudet att hålla slavar i Rumänien.

En annan orsak till förföljelser av romer i Europa under medeltiden var att de lätt blev offer för rykten när det utbröt krig mellan

olika länder. Romerna, som sågs som främlingar med konstiga vanor och obegripligt språk, blev ofta misstänkta för att vara spioner för någon av de krigförande makterna. Detta har fortsatt ända in i modern tid. Ett färskt exempel är konflikten på Balkan. Eftersom romerna inte ville välja sida blev de illa sedda och diskriminerade av alla andra.

Den största katastrofen för de europeiska romerna skedde också i modern tid. Vi tänker då på nazisternas mord på judar, romer och andra grupper av människor under andra världskriget. Nazisterna var besatta av en tanke att vissa folkslag eller raser skulle vara överlägsna andra på alla sätt. Allra högst satte man vad man kallade arierna eller germanerna, dvs. människor med nordeuropeiskt ursprung. Det utmärkande för dessa ansågs vara att de var blonda, hade vältränad kropps-

byggnad, överlägset förstånd och goda ledaregenskaper.

Enligt nazisternas syn på andra människor utgjorde de slaviska folken i Östeuropa människor av särskilt dåligt slag som bara dög till att vara tjänare till germanerna. Allra sämst ansågs judar och romer vara. Speciellt illa tyckte man det var om raserna blandade sig med varandra.

Läs mer om rasläran i texten om förintelsen på nästa sida.

De tankar, som nazisterna hade, har visat sig vara helt felaktiga. "Rasblandning" kan vara positivt för de barn som föds eftersom det minskar risken att de drabbas av ärftliga sjukdomar.

[romani chib]

Le rom aven anda India. Numa le rom mukhle i India de opral jekh mija/ ezero berš thaj pirde jekh lungo drom te aresen ando Šwedo. Ame mothas/ penas tumenge pa le romengi historia ando Šwedo. Sar avile, kana avile thaj sar trajinas le rom maj anglal thaj sar trajin le rom adjes. Le anglune rom avile ando Šwedo ando berš 1512. Gado djanas ke o foro ramonda/skirinda ande le knigi/kenvi ke le rom aresle ando Stockholm 29 septembro 1512.

[svenska]

Romerna kommer ursprungligen från Indien. Romerna lämnade Indien för över tusen år sedan för att börja en vandring som ska sluta i Sverige. I den här boken berättar vi om romernas historia i Sverige. När de kom, hur de kom, hur romerna levde förr och idag.

De första romerna kom 1512. Detta vet vi för att det är dokumenterat att romerna kom den 29 september 1512 till Stockholm.

Holocaust-Förintelsen

Miljontals människor i Europa mördades under andra världskriget. Judarna och romerna var de två folkgrupper som mest förföljdes och förintades av nazisterna.

Mellan en halv miljon och två miljoner romer mördades av nazisterna under andra världskriget. Det exakta antalet är omöjligt att fastställa. Skälet för detta är att det långt ifrån alltid finns säkra uppgifter om vilka som var romer bland de mördade. Många av dem var inte registrerade i befolkningsregistren.

Tiotusentals romer gasades ihjäl i dödslägren. Men dessa utgjorde bara en mindre del av alla som mördades eller som dog på annat sätt som en direkt följd av nazisternas förföljelser. I flera fall hände det att romer sköts ned direkt då de påträffades. Andra dog av tortyr, av svält och inte minst av sjukdomar i koncentrationslägren dit de fördes. Nazisterna hade också särskilda polisförband som mördade alla som bodde i romska byar och läger eller påträffades på vägarna.

I själva Tyskland-Österrike

fanns före andra världskriget ca 35 000 människor som man såg som romer. De kallades sinter. När nazisterna och Hitler kom till makten började man på olika sätt förfölja dessa. Det började med att man förbjöd dem flytta inom landet. Sen bestämde man att de inte var tyska medborgare och att de skulle ha en svart triangel och bokstaven Z (vilket skulle tydas som zigenare) på sina kläder.

Många romska kvinnor tvångs-

steriliserades vilket innebar att de utsattes för en operation i underlivet som gjorde att de aldrig mer kunde få barn. 1938 - 39 bestämde man att alla romer i Tyskland och Österrike skulle flyttas till särskilda läger.

År 1941 hade kriget pågått i två år och tyskarna hade ockuperat Polen och stora delar av östra Europa. Detta år tillfångatog nazisterna ca 5000 romer i Österrike.

De transporterades till gettot i den polska staden Lodz. Efter tre månader i lägret var fortfarande 4400 vid liv. Dessa fördes då bort och gasades ihjäl.

Under åren 1943 - 1944 lastades ca 20 000 tyska romer på godståg som förde dem till Auschwitz-Birkenau i Polen. Där fick de bo i en särskild avdelning som kallades Zigenarlägret. Svält, sjukdomar och till sist gaskamrarna gjorde att nästan samtliga dog.

Som läkare för Zigenarlägret

[romani chib]

Tela o dujto marimos ande berš 1939 – 1945 but rom mudardjile.

Le gadje penen ke 500 000 rom mudardjile. Le rom penen ke opral 2 000 000 rom mudardjile. Pares te djines/ginaves avri sode rom mudardjile. Le rom ci trajinas pe jekh than ande le thema so sas o dujto marimos. Le rom nas ramome/skirime ande le gadjenge knigi/kenvi.

[svenska]

Under andra världskriget 1939 – 1945 mördades många romer.

Uppgifter säger allt mellan 500 000 till över 2 miljoner. Vi kommer nog aldrig få reda på det exakta antalet eftersom romerna på den tiden inte var folkbokförda.

Nationaldag och flagga

arbetade en man som hette Joseph Mengele. Det var inte vilken doktor som helst. Han experimenterade med fångar för att få kunskap om vad som händer i kroppen när människor utsätts för olika påfrestningar, t.ex. extrem kyla eller extrem värme, gifter i stora doser, amputationer av ben eller armar, etc. Många av dem som ingick i experimenten var romska och judiska barn. Särskilt intresserad var Mengele av att leta upp tvillingar bland barnen. I ett känt fall opererade han samman två romska tvillingsystrar så att de blev "siamesiska". När Mengele gjort sina observationer skickades barnen som regel till gaskammaren.

Detta har alltså hänt.

Det är svårt att tänka sig ett värre brott än Förintelsen. Människor är tydligen kapabla till genuin ondska om de rätta omständigheterna finns. Hur skall vi förhindra att liknande saker händer i framtiden? Diskutera olika förslag i klassen.

För att vi aldrig skall glömma det fruktansvärda brottet som Förintelsen är, hålls det varje år, överallt i världen, en minnesstund den 27 januari. Detta är det datum då de överlevande fångarna i Auschwitz-Birkenau befriades (1945) av de framryckande sovjetiska trupperna. År 2012 invigdes en minnesplats i Berlin för att hedra de romska offren från Holocaust.

Den 8:e april 1971 hölls i London den första romska världskonferensen. Vid denna konferens erkändes romerna av FN som internationell minoritetsgrupp. Till minne av detta firar romerna sin nationaldag den 8:e april. Romernas nationalsång heter "Gelem, Gelem", vilket betyder "Jag har vandrat".

Nationalsången sjungs av alla romer i hela världen på olika romska dialekter. Under världskonferensen framtog också en romsk flagga. Färgerna och hjulet är symboler för jorden, himlen och vandringen.

[romani chib]

Le rom si len jekh nationalno djes thaj jekh nationalno stagla/flagga.

Svako berš ando 8 aprilo inkeren le rom o romano internationalno djes. Andi intrego ljuma inkerdjol gado djes. Ando berš 1971 inkerdjilo o angluno internationalno romani kongressa thaj kote mothode/pende le rom ke site avel le romen jekh stagla/flagga, jekh djes nationalno thaj vi jekh djili nationalno. I djili bušol Gelem, gelem.

[svenska]

Romerna har en egen nationaldag som firas världen över den 8 april.

1971 hölls den första romska världskongressen och där beslutade romerna om en egen flagga, en egen nationaldag samt en egen nationalsång. Nationalsången heter Gelem, gelem.

Romer i Sverige, nationell minoritet

År 2000 blev romerna, tillsammans med samer, judar, sverigefinnar och tornedalingar, erkända som nationell minoritet i Sverige. Dessa grupper har funnits i Sverige under lång tid och betraktas därför som en del av det svenska kulturarvet. Som nationell minoritet har romerna fått ökad möjlighet till inflytande över frågor som rör dem själva och deras situation. De har också garanterats skydd och stöd så de kan bevara och utveckla sitt språk och sin kultur.

Olika grupper av romer

Romerna är ett folkslag men tillhör olika stammar. De största stammarna är Khelderash, Lovari och Sinti. Under dessa finns understammar med hundratals olika dialekter. De vanligaste romska dialekterna i Sverige är khelderash, kaale, lovari, arli och svenskromani.

Det finns romska släkter som bott i Sverige sedan mer än 500 år tillbaka och andra som kommit hit under betydligt senare tid. De ro-

mer som lever i Sverige kan delas in i fem olika grupper.

Finska romer

De första i denna grupp tror man kom till Sverige på 1500-talet. Under 1600-talet förvisades många av dem till nuvarande östra Finland. Många finska romer flyttade till Sverige på 1960-talet, efter införandet av den nordiska passfriheten 1954. De talar oftast kaale.

Svenska romer

Denna grupp är ättlingar till Khel-

derashromer som under slutet av 1800-talet invandrade till Sverige från olika delar av Europa, framförallt från Östeuropa. De talar khelderash.

Utomnordiska romer

Till denna grupp räknas romer från Polen och andra länder i östra Europa som kom till Sverige från 1960-talet och framåt. De talar oftast lovari.

Nyanlända romer

Hit räknas framförallt romer från Balkan som kom till Sverige under början av 1990-talet. Många av dem talar arli.

Resande eller resandefolket

Resandefolket har funnits i Sverige sedan 1500-talet och en del är ättlingar till de romer som anlände till Stockholm den 29 september 1512.

Förutom dessa grupper finns det idag också romer som är asylsökande eller "papperslösa" och saknar nationell tillhörighet.

[romani chib]

Le rom ando Šwedo si jekh anda panš nationalni minoritetora de katar o berš 2000. Gado del le romen jekh maj zurali patchiv ando them. I romani chib si jekh nationalno chib ando Šwedo. Le rom ando Šwedo si len pravo/chaćimo te inkren i romani kultura, i romani chib thaj te den avri informatia pa i romani historia.

[svenska]

Romerna i Sverige är sedan 2000 en utav fem nationella minoriteter. Detta stärker romerna status i samhället. Romani chib är ett nationellt minoritetsspråk. Romerna i Sverige har rätt att utöva och stärka den romska kulturen, språket och informera om den romska historien.

Hur många romer finns det i Sverige idag?

Det går inte att säga exakt hur många romer som finns i Sverige, då vi i Sverige inte registrerar invånare efter etnisk tillhörighet.

Man räknar dock med att det idag bor mellan 50 000 – 100 000 romer i Sverige.

Romernas språk – romani chib

Romernas modersmål kallas romani chib eller ibland romanés. Språket talades ursprungligen av de romer som utvandrade från nordvästra Indien så tidigt som på 500-talet. Det har stark släktskap med det språk som de hinduiska stammarna talade på den tiden och det tillhör den språkgrupp som kallas för den indoeuropeiska. Dit hör även de flesta andra språk som talas i Europa, t.ex. svenska, engelska, tyska och franska.

Eftersom romerna har vandrat genom olika länder har romani chib påverkats av de olika lokala språken. Olika romska dialekter har uppkommit. De finska romerna har utvecklat en dialekt som heter kaale som är ganska svår att förstå av andra romer. I Sverige är annars de vanligaste romska dialekterna khelderash, lovari och arli. Romer som talar dessa dialekter har i allmänhet inga större svårigheter att förstå varandra. Det är ungefär som att svensktalande med lite övning kan förstå norska och danska ganska lätt.

Resandegruppen som är en av de äldsta grupperna i Sverige har till stor del förlorat sitt ursprungliga modersmål som kallas svensk romani. Denna dialekt är också svår att förstå av andra romer.

Romerna i Sverige utgör en nationell minoritet. Detta innebär

att en romsk elev i grundskolan har laglig rätt till att få modersmålssundervisning även om han eller hon skulle vara den ende romska eleven i skolan. Skälet till detta är att den svenska riksdagen har bestämt att de nationella minoriteternas kultur skall bevaras och utvecklas lika väl som den svenska kulturen.

Romani chib har även påverkat det svenska språket. Visste du att tjei, lattjo, jycke och beng är ord som har sitt ursprung i det romska språket.

[romani chib]

Ando Šwedo trajin 100 000 rom. But stamti/grupi rom si ando Šwedo. Si khelderara, lovara, arli, gurbeti, polska roma, kaale thaj resande. Gadala but romane grupi si vi ande Europa thaj sa le aver thema andi ljuma. Andi Europa trajin 15 miljonora rom.

[svenska]

I Sverige lever 100 000 romer. Det finns olika romska grupper. Romerna tilltalar sig khelderasha, lovara, arli, gurbeti, polska roma, kaale och resande. Dessa romska grupper finns även i Europa och resten av världen. I Europa lever 15 miljoner romer.

Romernas sätt att försörja sig

De bofasta var förr oftast bönder vilka levde av vad jorden gav. Romerna var duktiga på att ta till vara det som fanns i naturen av vilda växter och djur. Flera av dem var kända för att vara skickliga hantverkare och handelsmän.

Här är några tjänster som romerna kunde erbjuda de bofasta i utbyte mot mat, andra varor eller pengar:

- Tillverkning och lagning av kokkärl, vapen och redskap
- Tillverkning av smycken
- Handel med hästar
- Kringresande handel t.ex. med tyger, dukar och andra handarbeten
- Underhållning med sång, dans och musik
- Som extra arbetskraft i jordbruket under skördetid

Romerna har haft ett rykte om att vara ett främmande folk med hemlighetsfulla egenskaper. Att

spå har varit ett vanligt sätt att försörja sig på, särskilt för romska kvinnor. I ett par av levnadshistorierna berättas att detta varit ett viktigt levebröd. Ännu i våra dagar utövas spådomskonsten av romska kvinnor.

De yrken som romerna hade i äldre tider avspeglas i vissa av

namnen på de romska grupperna. Khelderash, som är namnet på en av de största romska grupperna, betyder kopparsmeder på svenska. Lovari, som också är en stor romsk grupp, kan översättas till handlare.

Vad betyder det att spå?

Vet du något sätt att spå på?

[romani chib]

But rom maj anglal hanonas, drabarenas, skutsonas tjura, bićinenas grasten, inkerenas tivoli vaj cirkus. But rom vi djilabenas thaj kelenas. Maj but anda gadala romane buća manaj.

[svenska]

Romska yrken förr var förtenning, spådom, knivsliperi, hästhandel, kringresande tivoli och cirkus. Många romer uppträdde med sång och dans. De flesta romska yrken finns inte kvar längre.

Romernas historia i Sverige

I Sverige har det funnits romer sedan mer än 500 år. Den första skriftliga uppgift om romer som vi känner till är från den 29 september 1512. I den berättas det att en greve Antonius tillsammans med ett trettiootal familjer anlände till Stockholm. De var fint klädda och talade ett språk som ingen stockholmare hade hört förut. Främlingarna blev väl mottagna. Stockholms stad bjöd dem på mat och härbärge, dvs. hjälpte dem att få någonstans att bo.

Samma händelse beskrivs i en

krönika 1530: "Samma år som Sten (dvs. Sten Sture den yngre) hade blivit hövitsman kom en hop av det folket som far omkring från det ena landet till den andra, och dem man kallar tattare hit till landet och till Stockholm. Förr hade de aldrig varit här."

Att främlingarna kallades tattare beror troligen på att man trodde de var tartarer från Ryssland. Resande och romer kallades under lång tid tattare och zigenare.

Förföljelse och förvisning

Den vänliga inställningen till främlingarna som kom till Stockholm 1512 ändrades dock snabbt. Redan 1515 kan man läsa i tänkeböckerna (rådhusrättens protokoll) att "tattarna ingalunda fick stanna inom stadens hank och stör, och detta för deras skalkhets skull". Med dagens språk skulle man kunna säga att "såna skurkar eller skojare ska inte få bo här i staden".

Gustav Vasa, som var kung i Sverige under mitten av 1500-talet, beskyllde romerna för att vara spioner och bestämde att de skulle flyttas till den finska delen av riket. Romerna utpekades inte bara som spioner, de anklagades också för att vara tjuvar, tiggare och syssla med trolldom. Svenska Kyrkan uppförde sig inte bättre än kungen. Ärkebiskopen, som hette Laurentius Petri, kallade romerna för gudlösa och förbjöd sina präster att ha kontakt med dem.

"Det onda folket", som de kallade romerna, fick varken döpas eller begravas kyrkligt.

Anklagelserna och förföljelserna mot romerna fortsatte under lång tid. Flera lagar och förordningar riktades direkt mot romerna. Enigheten verkar ha varit stor bland dem som bestämde. Även kyrkan tog aktivt avstånd från romerna. Prästerskapet föreslog t.ex. riksdagen i Örebro 1617 att alla romer skulle utvisas ur landet. Det förslaget ledde inte omedelbart till så mycket men hoten mot romerna fortsatte och blev snart ännu värre. 1637 instiftades en lag som i sin grymhet överträffar det mesta man kan tänka sig. Enligt "tattarplakatet", som lagen kallades, skulle alla romer inom några månader ha lämnat Sverige. Skulle någon romsk man efter den utsatta tiden påträffas i landet kunde han enligt "hänglagen" hängas utan rättegång. Kvinnor

och barn skulle inte hängas, men de skulle genast förvisas från landet. Det är dock tveksamt hur den grymma lagen tillämpades. Det finns inga officiella bevis på att någon hängdes. Men vi vet att många romer utvisades både till Tyskland och till nuvarande Finland. Även om inte så många romer dödades på grund av denna lag så är lagen ett upprörande exempel på hur omänskligt och grymt romerna blev behandlade vid denna tid.

Under flera århundraden förvisades romer till det som nu är östra delen av Finland. När Sverige år 1809 förlorade Finland till Ryssland blev dessa romer kvar i Finland. Sverige hade inreseförbud för romer mellan 1914 och 1954. Under den tiden kunde de romer som blev kvar i Finland inte resa till Sverige.

Inreseförbud för romer mellan 1914 och 1954

Mellan 1914 och 1954 rådde inreseförbud till Sverige för romer. Under så lång tid som 40 år blev inte romer insläppta i vårt land. Gränserna hit var stängda för den som fötts som rom. Förbudet drabbade inte bara romer som bodde utanför Sverige utan också dem som fanns i Sverige. Inreseförbudet gjorde det svårt för familjemedlemmar som bodde i olika länder att hålla kontakt med varandra. De som

bodde utanför Sverige kunde inte resa och hälsa på sin släkt i Sverige och de som var bosatta i Sverige vågade inte lämna Sverige, då det fanns risk för att de inte blev insläppta igen. Romer som bodde i Sverige kunde inte heller resa till andra länder och jobba, vilket tidigare var vanligt, inte minst bland dem som sysslade med tivoli och cirkus. Den allra värsta konsekvensen av inreseförbudet

var dock att romer som drabbades av nazisternas förföljelser inte kunde söka skydd och hjälp i Sverige. Inreseförbudet hindrade även romer att komma till Sverige med de Vita bussar som mot slutet av andra världskriget räddade cirka 15 000 fångar från de tyska koncentrationslägren. Vad vi vet så var det bara tre romer som kom till Sverige med de Vita bussarna.

Idéer om mindervärdiga eller sämre raser

Miljontals judar och romer mördades under andra världskriget under förevändningen att de var av sämre ras än den ariska rasen.

Idéer om sämre människor och raser fanns vid denna tid även i Sverige. ”Tattarinventering”, lagar om tvångssteriliseringar, tvångsplacering av barn och andra övergrepp visar det. 1921 bestämde Sveriges riksdag att man skulle inrätta ett Rasbiologiskt institut i Sverige. På den tiden trodde många att sinnessjukdom och kriminalitet och annat ont kunde ”ligga i blodet”, dvs. det kunde följa rasen eller slakten som ett biologiskt arv. Målet med den rasbiologiska forskningen var att bevara den svenska rasens renhet och dess goda egenskaper.

Under 1930 talet ändrades målet något. Istället för att värna om den svenska rasens renhet skulle man nu skydda landet mot ”undermåliga”, dvs. sämre sorts människor. Sverige fick 1935 sin första steriliseringslag. Det blev därmed lagligt att tvångssterilisera män-

niskor ”vid sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själverksamhet”. De termerna eller orden var så suddiga att nästan vem som helst kunde riskera att bli steriliserad, om någon med makt tyckte det var lämpligt. Lagen utvidgades 1941 så att sterilisering också skulle tillåtas av sociala skäl. Det betydde att människor som hade det svårt eller som en del tyckte var till besvär i samhället skulle kunna förhindras att få barn. Steriliseringen skulle ske genom en operation. Man trodde att svenskarna genom detta skulle bli ett bättre släkte, dvs. vi skulle få fler sunda och friska människor. De som man pekade ut som ”sämre människor” skulle inte få föra sina dåliga arvsanlag vidare. Speciellt resandegruppen drabbades av denna steriliseringslag. Man tror att minst var fjärde resande har en släkting som blivit tvångssteriliserad eller har utsatts för sådan press att hon eller han gått med på att låta sig steriliseras.

Ett annat övergrepp som speciellt drabbade de romer som tillhörde resandegruppen var att man tog ifrån dem deras barn. De barn, som ofta på tvivelaktiga grunder, togs från familjen placerades istället på barnhem eller i fosterhem hos gadge. Barnen förlorade således både kontakten med sin familj och med sin kultur. Vi vet nu också att många av barnen behandlades mycket illa både på barnhemmen och hos fosterföräldrarna. Hur stor rädslan för att fräntas sina barn var bland de resande berättar en av våra intervjupersoner om. Birgitta berättar också om hur rädd hon som ung var för att bli steriliserad mot sin vilja.

Utanförskapet i Sverige

Khelderashgruppen av romer som kom till Sverige under slutet av 1800-talet blev utestängda från mycket i det svenska samhället. De fick ingen fast bostad och var ända fram till 1960-talet hänvisade till att bo i tält, husvagn och zigenarläger. Att bo i fuktiga tält och dragiga husvagnar var ett mycket hårt liv. Många drabbades av allvariga sjukdomar som tuberkulos och reumatism. Det var vanligt med köldskador. Det hände också att barn dog på grund av kylan eller av sjukdomar som de fick under det kringresande livet. Under lång tid i Sverige hade romerna svårt att få den sjukvård de behövde. Det var inte heller lika vanligt att romska barn vaccinerades som andra barn.

Enligt lagen i Sverige fick romer inte stanna mer än högst tre

veckor i samma kommun, ibland endast tre dagar på samma ort. På grund av det kringresande livet kunde inte barnen gå i den vanliga skolan och det ordnades inte någon annan skolgång för dem, i varje fall inte under den ordinarie terminen. Den skolplikt som sedan 1882 gällde för alla svens-

ka barn gällde alltså inte för de romska barnen. De flesta romer, både vuxna och barn, var därför under första hälften av 1900-talet analfabeter, dvs. de kunde inte läsa och skriva.

Försök och sätta dig in i hur det skulle var att byta skola varannan vecka.

[romani chib]

Le rom ando Šwedo trajinas ande cerhi de katar le berš 1512

– 1930. Pala gadi wrama le rom line te ansaren penge romane vurdona. Numa but rom trajinas maj dur ande cerhi. Kathar le berš 1959 thaj maj angle line le gadjé te mukhen le romen te trajin ande chaće khera.

[svenska]

I Sverige levde romerna i tält från att de kom 1512 till 1930.

Efter detta började romerna att bygga romska vagnar. Men många romer levde i tält även längre än så. Romerna började få riktiga bostäder från 1959 och framåt.

Protester och förändring

Under 1930-talet började romerna själva agera för sin sak. Johan Dimitri Taikon skrev flera gånger till kungen om att skolfrågan måste ordnas. Katarina Taikon och hennes syster Rosa Taikon kämpade under mitten av 1900-talet hårt för alla romers rätt till fast bostad och skolgång. Deras kamp fick stöd av en hel del gadje som upprördes av romernas situation. Men det fanns också vid denna tid gadje som menade att romerna hade "vandringen i blodet" och därför inte skulle tvingas att bli bofasta. Romerna själva ville ha fast bostad, skola och arbete.

Romernas kamp för ett bättre liv gav resultat. Situationen för

romerna i Sverige förbättrades då de på 1960-talet kunde bli folkbokförda och skaffa sig en fast bostad. Nästan alla romer slutade att bo i husvagn när de fick möjlighet att flytta in i en lägenhet, vilket visar hur fel de personer hade som påstod att romerna hade "vandringen i blodet" och helst ville fortsätta sitt kringresande liv.

Det fasta boendet var också bra för de romska barnens skolgång. Tidigare kunde skolorna neka att ta emot romska barn därför att de inte var skrivna i kommunen. Det var givetvis inte heller lätt för barnen att följa någon undervisning om de ständigt måste flytta.

På vissa platser hade det ord-

nats sommarundervisning för romska barn.

På sidan 7 i denna bok kan du se några barn som sitter i utomhus. De har en lärare som åtagit sig att undervisa dem under den period då andra barn har sommarlov. Föräldrarna fick själva skaffa skolbänkar och betala läraren med egna pengar. Det var de här barnens enda chans att få lite undervisning. Även om ett par månader är bättre än inget så är ett par sommarmånader en mycket kort skolperiod.

Skolplikt även för romer

1964 kom en lag som sade att skolplikt skulle gälla även för romska barn. Med lagen om skolplikt följde också en rätt att bli antagen i en skola. Genom denna lag fick de romska barnen samma rätt till skola och utbildning som andra barn i Sverige.

Den långa utestängningen från utbildning som romerna utsatts för påverkar fortfarande de romska barnens skolgång. Flera studier visar att romska barn ofta känner sig otrygga i skolan och inte får den uppskattning och hjälp de behöver.

Men man kan också märka ett

ökat intresse hos romer att utbildas sig. Många fler romska ungdomar än för några år sedan tar idag studenten. Betydligt fler romer än

tidigare läser också vidare på universitet och högskola. De blir goda förebilder som kan inspirera och stötta andra romska ungdomar.

[Romani chib]

Djikaj o berš 1959 nas slobodo le romenge te ašen maj lungo wrama pe jekh than. Varekaj ašen as trin djes, varekaj duj kurke. O them ci mukhelas le romen te ašen thaj te trajin sar aver šwedora. Anda kado but romane šavora naštinde te piren ande školi thaj le romen naštinde te trajin ande chaće khera. Butivar čina čí mukhenas le khangeras le romen te bolenpe vaj te an-surinpe andi Šwedoske khangeras.

[svenska]

Romerna fick inte stanna längre perioder fram till 1959. Allt mellan tre dagar till två veckor var vanligt att romerna stannade på en plats. Detta gjorde det svårt för romska barn att gå i skolan och för romer att bo i riktiga hus. Ibland tilläts romerna inte ens att döpas eller vigas i den svenska kyrkan.

Skolgången för barn till resandefolket

Situationen för den grupp romer som kallas resandefolket skilde sig något från andra romers situation i Sverige. Resandefolket hade ofta en fast bostad även om de försörjde sig på kringresande verksamhet. Den fasta bostaden betydde dock inte att allt var väl. De utsattes för förföljelser och trakasserier av olika slag. Resandefolket hänvisades ibland till särskilda områden. De kunde också få bo i rivningshus, där det var

omöjligt att bo en längre tid. Det betydde att de fick flytta ofta, även om de inte var ständigt kringresande som andra romer.

I och med att de resande hade en fast bostad och var folkbokförda så kunde resandebarnen gå i skolan. För många av resandefolkets barn blev tyvärr skolan en svår upplevelse. Många resandebarn blev utfrysta, mobbade och trakasserade i skolan. De kunde också bli kallade "tattarjavel"

utan att lärarna och skolledningen brydde sig om det. Det fanns även lärare som inte drog sig för att vara elaka och nedlåtande mot barn bara därför att de tillhörde resandefolket. Detta kan du läsa om i Gretas berättelse.

Vad tror du en sådan behandling betyder för barnens självkänsla och lust att gå i skolan? Hur reagerar du själv när du läser om detta?

Bostad, förr och nu

Förr i tiden bodde många romer i tält. Tälten kunde se olika ut och vara olika stora. Bostadsförhållandena var mycket svåra, ibland direkt farliga för hälsan. Under långa perioder av året var det mycket kallt och fuktigt i tältet, även om man eldade så mycket man kunde. I tälten eldade man i gamla oljefat för att hålla värmen. Locket på oljefatet blev så varmt att det kunde användas som kokplatta.

Under 1900-talet flyttade de flesta romer in i husvagnar gjorda av trä. Vagnarna drogs av hästar. En del romer hade en traktor som de kopplade till vagnen. I husvagnarna eldade man med ved i spisar eller kaminer som man tillverkat själv. Även om det var lite bättre att bo i husvagn än i tält så var det inget bra boende. Romernas husvagnar var inte alls så bekväma som vår tids husvagnar. Vagnarna var otäta och kylan gick inte att hålla ute även om man eldade dygnet runt. Vatten fick man hämta utifrån.

Avlopp och toalett fanns inte inne i vagnen.

Det kunde bli trångt i tältet eller vagnen. Familjerna var ofta stora och man fick dela på platsen så gott det gick. Det var inte bara föräldrar och barn som skulle få plats. Ofta bodde man tillsammans med andra släktingar, som far- och morföräldrar, svärdöttrar och svärsöner.

Idag bor romerna i Sverige i lägenheter eller i egna hus. Det är dock inte alltid så lätt för en rom att hitta en bra bostad. Det händer fortfarande att romer blir nekade bostad bara på grund av

sitt ursprung. Detta är diskriminering och inte tillåtet enligt Sveriges lag. Av de anmälningar som görs till DO (diskrimineringsombudsmannen) i Sverige handlar många om svårigheten för romer att få bostäder. Tyvärr så är det ofta svårt för DO att bevisa att det handlar om ren diskriminering.

Romernas renlighetsregler

Romerna är kända för att vara mycket renliga. Skälet för att renlighet blivit viktigt för romerna är att deras hälsa utsatts för stora påfrestningar under vandringarna och när de varit tvungna att bo under primitiva förhållanden i tältläger och vagnar. Förr i tiden hade de sällan möjlighet att anlita läkare eller köpa mediciner. Därför fick de i stor utsträckning lita till sina egna erfarenheter av vad som gjorde dem sjuka och vad som gjorde att de kunde tillfriskna.

Örter insamlade i skog och mark fick ersätta mediciner från apotek. Äldre romer kunde ge råd om vad som kunde hjälpa. Men viktigast blev att försöka undvika sjukdom. Romerna förstod att det kanske viktigaste sättet att göra detta var att hålla sig till bestämda hygien- och renlighetsregler.

För att förebygga olika infektioner och sjukdomar var romernas tillfälliga bostadsplats och vagnar mycket rena. Fastän romerna kanske slog läger mitt i skogen så sopades det och alla dunbolstrar (täcken) luftades dagligen. Personer som blev svårt sjuka isolera-

des i ett tält eller en vagn. Kvinnor som nyss fött ett barn isolerades i 40 dagar för att barnet och mamman skulle hinna bygga upp ett immunförsvar. Under denna tid fick endast pappan besöka sin fru och sitt barn. Romska barn ammad under långa perioder och detta tros vara en anledning till att sjukdomar och infektioner inte drabbade romerna så hårt som det borde tänkas göra med tanke på

hur romernas liv och vardag såg ut.

Synen på renhet är något som är mycket viktig i den romska kulturen. Traditionellt betraktades män vara "renare" än kvinnor. Barn och gamla ses som "renare" än medelålders personer. Vanligt var att romerna ansåg att kvinnokläder inte skulle tvättas tillsammans med manskläder. Inte heller fick klädesplagg som användes på underkroppen blandas med andra plagg i tvätten. Kökshanddukar och andra textilier som användes i köket skulle också tvättas för sig.

De sanitära förhållandena har förändrats till det bättre för de flesta romerna, åtminstone i Sverige, eftersom romerna nu bor i moderna hus och lägenheter. Många av de gamla renlighetsreglerna har förlorat sin mening och håller på att glömmas bort.

Vad gör vi i dag för att förebygga sjukdomar?

[Romani chib]

Le romen kanagodi/mindig sas len zurali kultura pala o furajimos/hurajimo. Jekh dzuvlake nas slobodo te piravel gada kaj dicholas o pungro/purno vaj lako dumo/pikhé te di chol. Jekh ansurime/solar-chardi dzuvli piravelas jekh dikhlo. Adjes parudjile but le sakonora/sokaša maškar le rom thaj vi o furajimos/hurajimo parudjilas.

[svenska]

Romerna hade strikta klädselregler. Det var inte anständigt för en kvinna att ha kläder som visade hennes ben eller rygg. En gift kvinna bar en huvudduk. Idag har många traditioner bland romerna förändrats och även de romska klädselreglerna.

Mat

Maten är mycket viktig i den romska kulturen. Maten samlar alla kring bordet. Mat finns med i olika sammanhang. Det kan vara allt från bröllop och begravning till spontana hembesök. Man äter förstås också bara för att man är hungrig och behöver ny energi. Gästfriheten hos romer har alltid varit stor. Hans Caldaras, som själv är rom, beskriver i sin bok "I betraktarens öga" hur underligt han som ung tyckte det var när han inte blev bjuden att sitta med och äta om han kom hem till en icke-romsk kompis när familjen satt och åt. I början trodde han att han inte fick sitta med därför att han var rom. Så småningom förstod han att det inte hade med hans ursprung att göra. Det var bara andra seder. För kompisarna

var det inget konstigt att be honom att vänta i farstun eller i något annat rum tills de ätit färdigt. Han själv upplevde det som ett avståndstagande. Hos romerna bjöds man alltid in till matbordet och det sattes fram en tallrik till.

Romerna har varit uppfinningsrika vad gäller mat. Eftersom romerna under lång tid levde utanför majoritetsbefolkningens samhällen så var man tvungen att tillaga mat på de ingredienser som fanns tillhands. I skogarna kunde man hitta svamp och grönt som blev gott i maten. De populäraste rätterna var grytor. De var ofta gjorda på höns eller kyckling. Idag äter de flesta romska barn samma mat som andra barn när de är i skolan. Den romska maten serveras i hemmet och vid fes-

ter. En av de mer kända romska rätterna är sarmi, på svenska kåldolmar. Sarmi består av köttfärs som rullas i kålblad. Rullarna kokas i tomatsås. Saviako är en söt kaka som man äter som dessert till kaffe eller thé.

Kläder och klädkoder

De romska kvinnorna kunde man förr i tiden ofta känna igen på deras långa och färgglada klänningar eller deras långa kjolar med volanger. Till kjolarna bar de blusar i olika stil. Idag går de flesta romer inte att känna igen på klädsele. De klär sig som vilka andra kvinnor som helst. En del romska kvinnor bär visserligen lång kjol, men det gör ju också många andra kvinnor. Långbyxor har enligt tradition inte ansetts passande för en romsk kvinna att bära. Det har skett en klar förändring i synen på kläder, speciellt bland de unga. Många unga romska tjejer klär sig idag både i kort kjol (istället för lång) och i långbyxor. De föredrar att vara personligt och

moderiktigt klädda istället för traditionellt och romskt.

Kravet på de romska männen är att de ska vara anständigt klädda. Det betyder ofta att de äldre männen klär sig i kostym. De yngre männen har precis som de yngre flickorna brutit sig loss från den traditionella klädstilen. Många av dem klär sig gärna ledigt i snygga tröjor och byxor av olika slag.

Den finskromska gruppen utgör ett undantag vad gäller klädsel. Många av dem håller fast vid sin traditionella klädsel, även till vardags. Kvinnornas klädsel känns igen på den långa och breda svarta sammetskjolen, till vilken de bär en rikt broderad och spetsprydd blus med puffärmar. Blusen

är med sina spetsar och broderier mycket tidskrävande att tillverka. Kjolen består av flera lager tyg. Det går åt nio meter sammetstygg till kjolen. Sammet är tungt och den färdiga kjolen väger minst tio kilo.

Äktenskap

Katarina Taikon, som skrivit böckerna om Katitzi, blev bortgift när hon var 14 år och fyra månader. Hennes far och föräldrarna till den sex år äldre man som blev hennes make hade kommit överens om giftermålet utan att berätta det för Katarina. Bröllopsmiddag åts på en restaurang i Stockholm. De nygifta flyttade därefter till svärföräldrarnas tält. Tältet delades med svärföräldrarna och mannens två yngre syskon. Efter en kort tid fick Katarina ett missfall. Lite längre fram så rymde Katarina från sitt äktenskap. Hon tog sig först hem till sin far, där hon inte kunde stanna. Av rädsla för att tvingas tillbaka i äktenskapet gömde hon sedan sig i skogen, där hon träffade några hemlösa män som rådde henne att söka hjälp hos barnavårdsnämnden. Barnavårdsnämnden ville inte hjälpa henne. Till slut gick Katarina till Stadsmissionen, där hon fick den hjälp hon behövde.

Några år senare ordnades en kris (en romsk rättgång) som skulle bestämma om Katarina måste gå tillbaka till sin man eller om hon kunde bli fri från honom. Kris godkände skilsmässan, mycket därför att Katarinas pappa inte tagit betalt för Katarina, vilket annars var vanligt. Katarina förklarades både fri från den man hon blivit bortgift med och fri att gifta sig med en annan rom. ”Det betydde att hon fortfarande hade värde som kvinna och potentiell (möjlig) hustru” skriver Lawen Mohtadi i en bok om Katarina Taikon. Boken heter ”Den dag jag blir fri” och kom ut 2012.

Katarina Taikons sorgliga äktenskap kan vi jämföra med några av de äktenskap som det berättas om i intervjuerna.

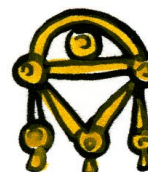
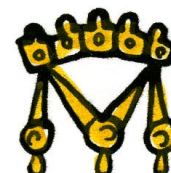
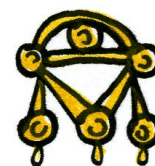
Monika var 34 år när hon gifte sig med Ivan. De träffades på ett bröllop och förälskade sig i varandra. När Monikas mor och några manliga släktingar (fadern var död) godkände giftermålet ställde man till ett stort bröllop med 700 gäster. Elsa, en finskromsk kvinna, var över 20 år när hon rymde med sin blivande man. Enligt Elsa är det inte så vanligt med stora bröllop i den finskromska gruppen. De unga rymmer istället. När man rymt och varit borta ett par dagar betraktas man som gift. Elsa gifte sig med en man från en annan romsk grupp än hennes egen, vilket inte är så vanligt. Emina och hennes pojkvän rymde då Emina inte trodde att hennes far skulle godkänna den man hon ville gifta sig med. Julka var 16 år när hon gifte sig. Föräldrarna var först emot giftermålet men Julka övertalade dem att gå med på det.

Exemplen visar att romska äktenskap kan ingås på olika sätt och i olika åldrar. Enligt traditionen så ska föräldrarna godkänna äktenskapet, men de unga kan också bestämma själva över sitt giftermål genom att rymma. Man kan också rymma för att man inte vill ha ett stort bröllop.

Romerna var förr mycket unga när de gifte sig eller blev bortgifta i arrangerade äktenskap. Det pågår en livlig diskussion bland romer idag om hur gammal man bör vara när man gifter sig. Många romer menar att man ska skaffa

sig en utbildning och vara mogen att ta hand om ett barn innan man gifter sig. Att denna tanke fått genomslag bekräftas bland annat av att fler flickor idag går ut skolan och fortsätter att studera på gymnasienivå. Det var mycket vanligare förr att speciellt de romska flickorna slutade skolan därför att de gift sig och fått barn.

Fråga dina äldre släktingar hur gamla de var när de gifte sig eller fick barn.

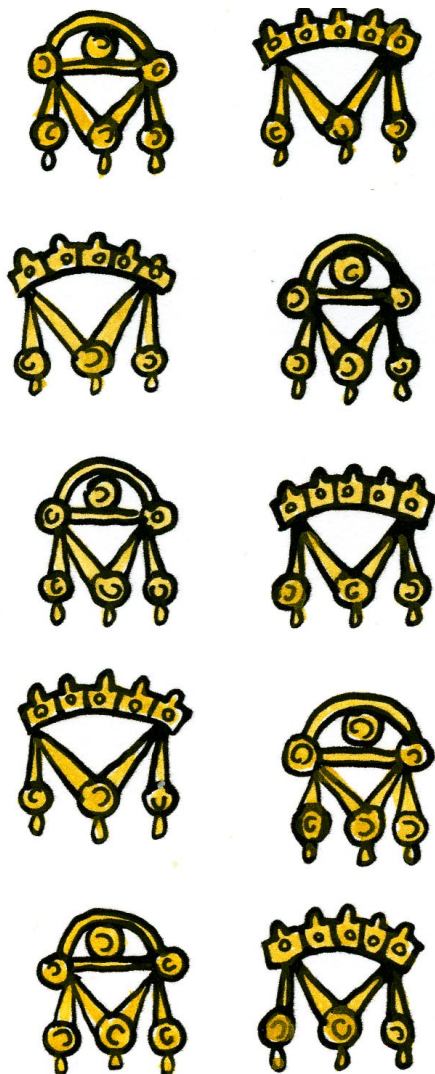
Tomnimos - en traditionell äktenskapsceremoni

Ett traditionellt romskt äktenskap inleds med att pojkens far frågar flickans familj om "flickans hand". Detta sker i en stor ceremoni som kallas "tomnimos". Det börjar med att föräldrarna till det blivande paret kommer överens om att ordna tomnimos. Ungdomarna tillfrågas också före tomnimos om giftermålet.

Vid tomnimos går pojkens far tillsammans med ett stort sällskap, inte sällan ett par hundra

personer, hem till flickans familj. Där frågar man om flickans hand. När pappan sagt JA (det kan man få vänta på i flera timmar, ibland flera dagar) får flickan bära en stor guldmedaljong, örhängan i guld och en guldring. Smyckena visar att hon är förlovad. Förlovningen kan vara mellan en vecka och ett år. Efter förlovningen följer bröllopet, som enligt traditionen ska pågå i tre dagar. Den första dagen är till parets ära, den an-

dra till flickans fars ära och den tredje dagen firas till gästernas ära. Förr i tiden skar man ett snitt i brudparets handflator och knöt ihop deras händer med en duk så att deras blod skulle blandas. Idag gör man sällan så. Romerna bär inga vigselringar. En gift kvinna kan bära en huvudduk, diklo, för att visa att hon är gift. De romska grupperna har olika åsikt om diklon.

Sagor och berättelser

Det romska språket har framförallt varit ett talspråk. Det finns inte mycket skrivet på romanés och många av dem som använt språket har inte haft möjlighet att lära sig skriva och läsa. Sagor, berättelser och livshistorier har förts vidare från generation till generation genom att man muntligt berättat dem för varandra. De vuxna berättade ofta sagor och historier både för barnen och för varandra när de satt kring lägerelden. Man kunde berätta om de förföljelser och faror romerna varit med om under sina långa vandringar. Varje berättare kunde lägga till lite av sin egen livshistoria och erfarenhet. På det viset förde man berättelserna vidare samtidigt som man hjälpte varandra att hårdna ut. Språk, traditioner och berättelser har också i hög grad förmedlats och förts vidare genom den romska sången och musiken.

Flera av de sagor och berättelser som levt vidare och utvecklats genom att de berättats från mun

till mun har under senare tid också skrivits ner i böcker. Flera romska författare har fått sina böcker utgivna på svenska. Det betyder att de romska berättelserna också kan nå ut till gadjer. Det är mycket viktigt att romerna själva skriver sin historia. En del böcker som gadjer skrivit om romer har gett en osann bild av romerna och deras situation. Men det finns också gadjer som tagit sin uppgift på stort allvar och på ett bra sätt skildrat romerna och deras liv. Idag finns det både barnböcker och vuxenböcker som handlar om romer. En del av dem finns både på romanés och på svenska. De kan finnas på det lokala biblioteket. Du kan också leta efter dem på nätet.

Böckerna om Katitzi och andra romska barnböcker

Du har kanske läst Katarina Taikon's böcker om den romska flickan Katitzi. Den första boken gavs ut 1969. Katarina Taikon skrev sammanlagt 13 böcker om Katitzi. Alla böckerna är självbiografiska, dvs. de handlar om Katarina själv och hennes barndom och uppväxt under 1930 - 1940 talet. Katarina Taikon föddes 1932 i ett tält utanför Örebro. Den första boken börjar med att skildra hur Katitzis pappa hämtar hem Katitzi från det barnhem där hon vistats ett tag efter det att hon i två år bott i ett fosterhem. Katitzi är sju år i den första boken. Om man läser alla böckerna får man följa Katitzis liv från sjuårsåldern fram till dess hon kommit upp i övre tonåren. När historien slutar har hon både hunnit bli bortgift och skilja sig. Böckerna blev populära och lästes både av barn och vuxna. Förutom att de var mycket bra och välskrivna så var de viktiga genom att de gav en inlevelsefull och tänkvärd inblick i romernas situation. Har du inte redan läst böckerna om Katitzi kan vi rekommendera dig att göra det. De finns nog att låna på biblioteket. Den första Katitziboken finns översatt till romanés.

Det finns fler böcker om romska barn som kan vara intressanta för dig att läsa. Några exempel kan nämnas här. Försök hitta fler på egen hand.

Monika Caldaras skrev 1973 en bok med titeln Jävla zigenarunge. I den boken skildrar hon sin egen barndom.

En bok som gavs ut 1972 heter Maritza, en zigenarflicka. Den

handlar om en romsk flicka som nyligen kommit till Sverige från en kåkstad i Spanien. Boken har tillkommit i samarbete mellan en svensk författare och tre romer (Lundgren, Taikon, Tan Mercovic).

Sofia Z 4515 / Zofi 4515 heter ett tvåspråkigt seriealbum som år 2005 gavs ut på svenska och romanichib. Det handlar om en romsk flicka, Sofia Taikon som fördes till koncentrationslägret i Auschwitz när hon var tolv år. Hon överlevde och kom till Sverige 1945 med de Vita Bussarna. Många år senare berättade Sofia sitt liv för Gunilla Lundgren och de gjorde tillsammans boken Sofia Z 4515. I boken skildras den svåra tiden i koncentrationslägret i Polen.

Aljosha, zigenarhövdingens pojke heter en bok som kom ut 1998 (Lundgren/Dimiter-Taikon). En annan bok med verklighets-

bakgrund är Ramiz resa (Lundgren/Pejda 2013)

Tack vare de svenskspråkiga böckerna kan även många gadje läsa om hur romska barn har haft det. Det är dock inte bara böcker på svenska som är viktiga att ge ut. Några klassiska gamla sagor, som tidigare inte funnits på romanés, har nu översatts till olika romska dialekter och fått en romsk vinkling. Det gör det lättare för de romska barnen att känna igen sig och ger dem en träning i att läsa romanés. Översättningen till romska dialekter visar också att romernas eget språk och kultur är värdefull. Det är helt i linje med målsättningen för de nationella minoriteterna. Samhället har enligt lag ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Det kan man bland annat göra genom bokutgivning.

Musik, sång och dans

Romerna brukar säga att det inte finns någon rom i världen som inte kan antingen sjunga, dansa eller spela. Eller så kan han eller hon göra alla tre sakerna. Musiken finns med i vardagen, sången finns med både vid glädje och sorg och dansen är en förutsättning för att en fest ska vara en fest.

Musik, sång och dans har hjälpt

romerna att överleva både fysiskt och psykiskt. Att framträda och underhålla har varit en viktig försörjningskälla för många romer. Men musik, sång och dans har varit mer än så. I musiken, sången och dansen har man kunnat ge uttryck för sin rädsla, sorg och besvikelse. Men man har också kunnat uttrycka glädje och drömmar

och förhoppningar om en bättre framtid. Det romska språket och de romska traditionerna har också förts vidare med hjälp av sångerna och musiken.

Musiken är fortfarande ett av romernas starkaste kännetecken. I Östeuropa spelas den romska musiken ofta på restauranger och i andra sammanhang. Den romska musiken har påverkat många länders folkmusik. Många kompositörer har inspirerats av den romska musiken. Den svenskskotska sångaren Hans Caldaras nämner Brahms, Liszt och Dvořak när han talar om kompositörer som influerats av den romska musiken. Flamencon är ett annat exempel på den romska musiken och dansens betydelse.

Hos romerna är musiken, sången och dansen ständigt närvarande och de är mycket måna om att föra den vidare till kommande generationer. Även den romska musiken kan moderniseras. Historien kan också uttryckas som en rapptext.

En av den romska rappartisten Tattarprinsens rapptexter börjar så här:

”Hårda minnen lever kvar bland ett folk som vandrat, levt och bott här sen 1512.

Jag kan min historia, tro mig jag har koll
Som en boll
for vi runt på alla håll”

(citat sid 38 i Svarta Rosor, Gunilla Lundgren)

Vilken sång musik eller dans ger dig livsglädje?

Romerna och religionen

Romerna har under sin historia av vandringer genom många länder ständigt upplevt faror och hot. De har ofta känt att människor som de mött varit fientligt inställda. Eftersom de sällan haft några egna maktmedel att försvara sig med har det känts naturligt för dem att förlita sig på Gud för beskydd och välgång. Romerna har som regel varit troende och utövare av religiösa handlingar.

Detta betyder inte att kyrkorna alltid välkomnat romerna i sina församlingar. Tvärtom har romerna oftast blivit avvisade och även förföljda eftersom de ansetts vara ovärdiga människor. Även den Svenska Kyrkan har en historia av att ta avstånd från romer. Prästerna förbjöds att döpa, viga och begrava romer. När en rom dog var det vanligt att kroppen grävdes ned utanför kyrkogårdsmurarna. Där fick de dela plats med andra som av kyrkan ansågs vara ovärdiga att begravas i helgad jord liksom de som begått

själv mord eller blivit avrättade.

Detta tillhör historien även om det fortfarande förekommer att romer känner sig ovälkomna i Svenska Kyrkan. År 2000 bad Svenska Kyrkan genom ärkebiskopen om förlåtelse för den kränkande behandling som de under århundradens lopp gett romerna. Det pågår idag flera försök att få romerna att känna sig hemma i Svenska Kyrkan.

I flera av levnadshistorierna i den här boken berättar intervjupersonerna att de tror på Gud även om de inte alltid är medlemmar i någon kyrka eller religiöst samfund. Pingstkyrkan är ett samfund som har visat sig tilltala många romer i Sverige och i de andra nordiska länderna.

Romerna har som regel anslutit sig till den religion som varit störst i de länder där de uppehållit sig någon längre tid. Romerna tillhör alltså inte en och samma trosriktning. Det finns både kristna och muslimska romer.

[Romani chib]

Le rom naj len jekh religia. Le rom kanagodi/mindig lenas i maj zurali religia ande godo them kaj arenas. But rom kana avile anda Rusia ando Šwedo patćanas ande ortodox religia. Adjés le rom patćan ande maj but religia. Ando Šwedo maj but rom patćan andi kristianit-sko religia.

[svenska]

Romerna har ingen egen religion. Romerna tog oftast den starkaste religionen i det landet de befann sig i och anpassade den. Många romer var ortodoxa när de kom till Sverige via Ryssland. Romerna tillber de flesta religionerna. I Sverige är de flesta romerna kristna.

Kris - romernas egen domstol

Romer måste naturligtvis lyda lagarna som finns i de länder där de bor. Om en rom misstänks ha brutit mot någon lag blir han eller hon stämd och kallad till en vanlig domstol liksom alla andra medborgare som misstänks för samma sak.

Men romerna har också ett gammalt sätt att ingripa när en rom anklagas för att ha uppfört sig illa mot en annan rom eller för att ha brutit mot romska traditioner. Det kan till exempel gälla en otrohetsaffär, en affärsuppställning mellan romer som gått snett eller ett brott mot renlighetslagarna. Då händer det att äldre och allmänt respekterade romer samlas för att döma i saken. Romerna säger då att man ordnar en kris.

En kris går till så att de till-

kallade äldre romerna, domarna, väljer en ordförande som sedan ser till att olika sidor av de inblandade personernas handlingar blir belysta. Några av domarna får rollen att framföra anklagelsen och andra att försvara den anklagade. Därefter enas domarna om en dom. Om den anklagade anses skyldig utdöms ett straff. Detta kan antingen vara i form av böter eller, om brottet är grovt, att den skyldige betraktas vara "oren" (marimé) för en kortare eller längre tid. Detta innebär att ingen rom, förutom personer i den allra närmaste familjen, får ha kontakt med den dömde. Det värsta som kan hända en rom är att bli "oren" för all framtid. Han eller hon blir då ställd helt utanför den romska gemenskapen.

En kris kan arrangeras var som helst. Det kan vara i en lägenhet, en samlingslokal eller ute i det fria. Alla romer som tillhör de berörda grupperna kan närvara men det är bara domarna som får yttra sig. Traditionellt är det bara äldre romska män som kan vara domare i en kris.

Kris är ett vanligt sätt att skipa rättvisa bland romer som tillhör Khelderash och Lovari. Men sedan har också spridit sig till andra romska grupper.

Fundera gärna på vad det kan ha för betydelse att romerna har denna sedvänja som kallas kris. Är det kanske något som andra människor som lever nära ihop skulle kunna lära sig av?

Organisationer

Idag är många romer i Sverige med i olika romska föreningar som finns till för att hjälpa romer i olika sammanhang eller för att ordna olika arrangemang, till exempel firandet av den romska nationaldagen 8 april. Flera romer är även aktivister dvs. att de är med i olika samtal och möten med t.ex. regeringen eller myndigheter. Möten kan handla om romska barns skolgång eller äldre romers hälsa eller om hur romernas kultur ska bevaras. Dessa är viktiga frågor och ännu viktigare är det att romer deltar i de samtalen.

Sedan år 2000 är romerna en utav fem nationella tminoriteter. Det har betytt väldigt mycket

för romerna i Sverige. Romerna kan genom sina föreningar söka bidrag för olika projekt, begära romsk personal i skolor där det finns romska barn, lyssna på romsk radio eller läsa romska tidningar. Idag kan romerna diskutera sin situation med ministrar i Sveriges regering. Detta var inte möjligt innan romerna erkändes som en nationell minoritet. I Sverige har romska ungdomar ett eget ungdomsförbund som erbjuder många olika aktiviteter och studieresor. Romska Ungdomsförbundet ger bl.a. ut denna bok.

Romerna i dagens Europa

Situationen för romerna i Sverige har förbättrats mycket mer än i övriga europeiska länder. Alla romska barn har möjlighet till gratis skolgång och högre studier i Sverige. Detta är inte alltid möjligt i många europeiska länder. I flera länder kostar det pengar att skicka barnen till skolan, pengar som många romska föräldrar inte har.

Romerna i Sverige har rösträtt som alla andra i Sverige och barnen har fri tillgång till sjukvård, vaccinering mm. I flera europeiska länder har romer inget medborgarskap, de är statslösa och får ingen sjukvård och deras barn får heller ingen vaccinering mot olika sjukdomar. Därför drabbas de oftare av sjukdomar än andra barn i samma land.

Under de senaste åren har vi fått läsa och se i media att romer i flera europeiska länder som Rumänien, Frankrike, Italien, har fått utstå orättvisor av olika slag. Mest uppmärksammade har upprepade rivningar av läger med ro-

mer blivit. Värst är nog att många romer än idag hålls utanför samhället i smått och i stort. Inom EU har länderna lovat varandra att försöka ändra på detta men det är tydligt att det går långsamt.

I Sverige finns, som vi redan varit inne på, mellan 50 000 och 100 000 romer.

Det beräknas leva ca 15 miljoner romer i Europa, i de övriga kontinenterna Australien, Asien, Sydamerika och Nordamerika lever 5 – 7 miljoner till. Romerna är ett världsfolk, de finns bokstavligen i alla länder och deras liv och situation ser mycket olika ut. Du har säkert träffat på romer men inte tänkt på det när du och din familj semesterat i Europa eller Thailand, i USA eller Argentina, romerna finns överallt. Fundera och diskutera i klassen när du eller dina klasskompisar kunnat träffa på romer.

**Göran Lindberg,
Marianne Liedholm och
Erland Kaldaras Nikolizsson**

Några av teckningarna är hämtade ur:

Aljosha zigenarhövdingens pojke, Lundgren/Dimiter Taikon/Eriksson, Bonnier Carlsen 1998

O Aljosa o siav le birevosko, Lundgren/Dimiter Taikon/Eriksson, Podium 1998

Tariq, bergets hövding, Lundgren/Eriksson, Cura 1999

O Tariq o birevo la plajako, Lundgren/Eriksson, Podium 2003

Sofia Z-4515/Zofi Z-4514, Lundgren/Taikon/Eriksson, Bokförlaget Tranan/Podium 2006

Tio pinnar i luften, Lundgren/Eriksson, Skoverket 2010

Romer har bott i Sverige sedan 1500-talet, ändå är romernas historia okänd.
I den här boken lär vi känna 19 romer, intervjuade av 10 unga romer.
De personliga berättelserna passar lika bra som högläsning som för enskild läsning.
Längst bak i boken finns ett innehållsrikt kapitel om romernas historia, språk och kultur.
En unik och angelägen bok för alla som vill veta mer om Europas största minoritet.

ISBN 978-91-981340-2-5

9 789198 134025

Skolverket

